

С ВРЕМЕТО НА ИСТИНСКОТО ИЗКУСТВО

Калин Николов

Извън или вътре във времето на изкуството! Бил е в крак с търсенията на актуалните тенденции, следва дълбок и рисков път за творчеството си, явява се първия български абстракционист, отличава се с напълно индивидуална философия и начин на работа... Художникът Васил Иванов е роден през 1909 година. Но погледнете и сравнете: Аршил Горки е роден през 1904, Барнет Нюман – 1905, Джексън Полак - през 1912, Дейвид Смит - 1906, Уилям ди Конинг - 1904, Херберт Фербер - 1906, Франц Клайн - 1910, Филип Гъстън през 1913 г. Никола де Стал – 1914... Тоест, активната група от американски и европейски следвоенни абстракционисти, художниците на действието, са негови връстници... Изкуството му, напълно в тенденциите на световния авангард, върви успоредно с това на водещите световни фигури от неговото поколение...

Известният ни киновец Георги Стоянов-Бигор разказва¹, че когато гостувал на Луи Арагон² в Париж през 60-те години, посетил поета в редакцията на „Les lettres françaises“, прочутият вестник за култура. Там Арагон го срещнал с някои от добрите си приятели и съидейници, между тях Пикасо и Шагал и Бигор им показал рисунки на Васил Иванов. Реакцията на двамата велики била емоционална, искрено положителна. Творбите на непознатия за тях колега носели автентична артистичност и внушения, които им напомняли за статуите от Великденските образи. В случаи като този, широко употребяваният израз от рода, че на пръсти се броят български творци, за които тези двама художници дават изобщо оценка, е неточен. Защото всъщност „пръстът“ е един единствен – и за никой друг наш творец нямаме факт да е бил под на вниманието на Пикасо...³

¹ Разказът на видният ни киновец е от документалния филм за художника "Картини от една изложба", реж. Дочо Боджаков, сцен. Мария Иванова, опер. Иван Варимезов. 1996 г. Той го потвърди и пред мен по-късно.

² Поетът Луи Арагон (1897 – 1982) през 1924 година заедно с Андре Бретон и Филип Супо е сред основателите на групата на сюрреалистите. Емблематична фигура във френската литература от 20 век.

³ Това авторитетно културно издание, отразява една от изложбите от време на престоя на Васил Иванов във Франция немногословно, но с много хубави думи. Тях намираме в дневника на Борис Делчев: „Понеделник, 3.VII.1972. Кратка рецензия на H(enri) A(dam) за изложба на Васил Иванов в Париж (галерия "Transposition").

Ето я:

Тук, в тази първа изложба в Париж, Васил Иванов излага само пастели и миниатюри. Ако първите се намират на сред път между фигуралното и абстрактното, миниатюрите са изцяло фигуративни - пейзажи с туш. Пастелите правят впечатление със своята оригиналност и своя фантастичен вид. Живописът на този български художник, роден в София през 1909 година, е живопис на намеците.

Сред иззетите от социализма възможности артистичната индивидуалност у нас да бъде открояваща се с различията си, Васил Иванов е измежду изключенията. Както споделя поетът Любомир Левчев *„той не търсеше славата, а я имаше“*. Отстояването на себе си прави упоритост и характер, без никакви алтернативи. *„Върху лицето му лежеше тъмна, почти черна сянка и очите му гледаха остро и същевременно опечалено.“*⁴ Любомир Левчев си го спомня с лице на измъчен човек, който съзнателно не иска да прави впечатление. Скулпторът Величко Минеков: сам се определяше за самотник. Художникът Иван Филчев пък го определя като *„човек, по нищо не приличащ на другите“*.⁵

Но разговорите за него, популярността му излиза от рамките на изкуството му и е неотделимо от духовните му възгледи на ерудит, философ и психолог, широко информиращ се за постиженията на научното познание и едновременно мистик, последовател е на основателя на религиозно-философско учение „дъновизъм“ Беинсá Дунó, познавач е на класическата и модерната култури; ползвал е няколко езика, бил е добър цигулар, йога с дълбок опит, имал е славата на много добър хиромант⁶. Независимо, че

Васил Иванов има талант и рядка индивидуалност.“

⁴ Свинтила 1978: Свинтила, Владимир. Художник на космоса. // Съвременник, 1978, бр. 2, с. 514-518.

Навсякъде, където цитирам този автор, източникът е това: много хубав и проникващ в творческата същност на художника текст. Владимир Георгиев Николов, Свинтила (1926 – 1998) е български писател, литературен критик, публицист, журналист и преводач от италиански, френски, испански, английски, немски, старогръцки и латински език.

⁵ Изказванията са в пасаж на Левчев и Минеков са снети от документалния филм за художника "Картини от една изложба", реж. Дочо Боджаков, сцен. Мария Иванова, опер. Иван Варимезов. 1996 г. А на художника Иван Филчев от е от вестник „Свободна книга“, специален брой, посветен на Васил Иванов (София: Национален център за музеи, галерии и изобразителни изкуства). Год. V, бр. 7-8, 1994

⁶ Ето какво ме подсети следната бележка от дневника на Борис Делчев: „Събота, 25.III.1978 (...) Избрах номера на Миланов: Говорихме главно на литературни теми. Но и за... ясновидството изобщо и специално за ясновидството на покойния Васил Иванов (художника).“ И аз съм имал шанса да разговарям на същата тема с Александър Миланов за Васил Иванов, който съхраняваше потресаващ спомен именно от тази черта на художника, което намираще за абсолютно. Работил като редактор в издателство "Народна младеж", и придружавал съветския писател Леонид Волински (и сам той добър художник), който бил гостувал у нас. Самият Волински е запомнен и с това, че организира спасяването на Дрезденската галерия, а по-късно и като автор на чудесни книги върху Ван Гог, передвижниците, френския импресионизъм, шедьоврите на руската архитектура. Близък приятел е на писателите-дисиденти Некрасов и Солженицин. Александър Миланов завежда Волински в квартал "Изгрева" при Васил Иванов, който му гледа на ръка и го съветва да се концентрира само върху най-важните неща от живота си. Скоро Миланов получава писмо от руския си колега, в което пишело, че за съжаление, казаното от Иванов било улучило факта - у Волински открили тумор и той наистина трябвало да се съсредоточи върху най-основните си намерения...

Такъв спомен публикува и Димитър Пампулов в книгата си "Димитър Казаков-Нерон отблизо". Веднага след като сключват граждански брак, Казаков и съпругата му отиват при Васил Иванов. "За Нерон този художник е не само сродна душа, но и нещо повече от другите. По неведоми пътища тях ги сродява връзката с онзи отвъден свят, откъдето двамата напълно осъзнато черпят енергия и познания... - споделя вълнуващите мигове от живота си Милка Казакова. Димитър Казаков моли Васил Иванов да гледа на ръка на Милка. Васил дълго отказва, опитва се да отклони молбата - когато поема дланта ѝ, едно от

живее в периферията на някогашна София, в малка къщичка, наричана от приятелите му „барачката“, е споделял дълбоко взаимен, емоционален брак с една от най-красивите жени по онова време у нас, балерината Елка Йосифова. А дори и така, извън града, отдалечен от обичайното и никак не лесно достъпен, е бил търсен и заобиколен от много хора, гостуват му и забележителни фигури от източноевропейския елит интелектуалци... Трябва ли да обяснявам, че след епохата на сталинизма, настъпилото размразяване в Източния блок е било също така контролирано, свободомислието и най-вече проявите извън канона са изграждали надежди, подкрепяли са упованието на честномислещи среди в силата на изкуството над историческите дадености. А българинът Васил Иванов в това съзаклатие от надежди има определено място. Сред почитателите му гости например са диригентът Генадий Рождественский, цигуларят Леонид Коган (дватама разговарят за Шостакович), космонавтът Леонов, който в книгата за впечатления от негова изложба пише: *„Той е бил Там!“*. Говори се, че френски ценител е паднал на колене пред творбите му⁷... Говори се, че на кинофестивала в Триест, 1967, филмът *„Пътят към плеядите“* предизвиква такъв интерес към изкуството му, че един от колекционерите на Салвадор Дали си подал ключовете за колата срещу контакт с Иванов и негови творби...

От книги за впечатления по време на негови изложби съм преписал няколко от реакциите. *„Скъпи другарю Иванов, очарован съм от Вашата изложба, където се пресичат всички цветове в една изящна песен! И мога да Ви кажа, че вие имате само Ваш – Васил Ивановски стил! Прекланям се пред Вашия талант и гений!“* (Константин Кисимов, един от най-големите български артисти на всички времена.) *„Щастлива съм, че се запознах с голямото изкуство чрез Вас...“* (Райна Кабаиванска, световноизвестна оперна прима) *„Днес се докоснах до гения! Благодаря!“* (Сава Кулиш, един от големите руски кинорежисьори, в това число и на филма *„Циолковски“*) *„Вашето творчество е гениално! Благодаря Ви!“* (Леонид Коган, един от цигуларите виртуози на века) *„На огромния майстор на пеещата рисунка, на истинския артист с уважение и възхищение“* (Генадий Рождественски, прочут диригент) *„Много приятно е, че в България темата „КОСМОС“ намира широко отражение и затова голяма е заслугата на Васил Иванов...“* (Леонид Леонов,

нещата, които "вижда", е промяна, когато тя ще навърши 45 години. Милка ще си припомни по-късно това - на тази възраст остава вдовица..."Мисля, че и двата спомени са удивителни!

⁷ В едно писмо до своята съпруга, от 3 февруари 1973 г., Васил Иванов пише: „Поканен съм специално да участвам в Голямата есенна изложба в Понтоназ, където се откри първата ми изложба. Тези дни ме извика Басан да се запозная с един критик на изкуството, който според него стоял на колене пред космическите ми рисунки, като нещо, невиджано досега... Жалко само, че станах на 64 години.“

космонавт, осъществил първото излизане на човек в космическото пространство в световната история, сам той художник)...

Характеристиката на известността му е в обратна посока на тогавашните модели за това как обстоятелствата за времето са произвеждали популярните, големите творци. Нямаше го (и сега все още го няма) по музеите, в изложбите е срещан рядко, поставян е бил в периферията, монографии приживе няма. За него никога приживе не са писали обстойно „видните“ ни критици (и половин век след смъртта му още се пазят), определено са считали това като опасност да не се компрометират предстоящите над тях творчески контролори. Но статии за Иванов пише, както и негови изложби открива самият Кирил Кръстев, чието мнение *„Безспорно е, че френската живопис от повече от един век води развитието на световната живопис.“*, е публикувал през 1948 г. и се е считало за пропуснато от цензурата и десетилетия напред ще се цитира като диверсия, идеологически несъстоятелен микс в полза на упадъчната буржоазна култура. А Кръстев не случайно присъства в разбиранията творческата същност на Иванов. Самият Иванов изповядва същото кредо за водещата роля на модерното изкуство за да се насочи и създава творчество в самата Франция, частично и в Швейцария (когато живее в двете страни през 1971 – 1974 г.).

Така, при почти неподкрепящата го родна действителност в усилията му да бъде художник (но подкрепящи и обичащи го приятели, респектирани от отдадеността му към духовното), неговите творби, в редица случаи извън всякакви разрешения, нормално или неофициално отиват към различни краища на света. По всички правила или извън тях художникът обаче осъществява да включи в творческата си биография Будапеща, Лондон, Бейрут, Лайпциг, Източен и Западен Берлин, Женева, Ньой, Париж (ще видим как). Освен посочените места, негови творби се знае, че отиват и в Ню Йорк, Сидни, Дюселдорф, Токио, Триест, Мелбърн, Москва. Само в Полша са му уредени няколко изложби, създаден е и филм по рисунките му от режисьора Йежи Ваулин, последван от подобен българския филм на Димитър Грива⁸, *„Пътят към плеядите“*. Наши писатели пък използват рисунките му за илюстрации, което също така е вид съмишленичество и разпространение.

Какво знаем от биографията му?

⁸ Димитър Грива (1914 – 1994) е изтъкнат композитор, последовател на учението на Петър Дънов.

Васил Иванов е роден в София през 1909 г, на 7 май. По бащината си линия корените му са от град Севлиево, заможен род. Бащата на художника полага изпит за пощенски служител и става такъв – поради същността на работата му, семейството се мести на различни места из България. Майката на художника е от род на търговци, от Калофер, предприемчиви хора, производители на розово масло, в техния дом са били поставени осем казана, което говори за една от големите розоварни за времето. За нещастие, без време майката на бъдещия художник неочаквано почива, едва на тридесет и тригодишна възраст. Предполага се самоубийство. Васил е гимназист. Връща се от училище и му казват...

Младежките му години преминават в Казанлък. Един от неговите учители е големият ни писател и художник Чудомир⁹. В началото на своя път Васил сякаш повече мечтае да се осъществи чрез заниманията си с музика, като цигулар. *„Исках музикант да бъда“*, споделял пред бъдещата си съпруга Елка. Много чете от малък, още като ученик притежавал лична библиотека от много книги, влечението към книгите му остава за цял живот¹⁰. *„Четеше много - пише Владимир Свинтила. - Не безпорядъчно, както би могло да се помисли. Той познаваше много добре и класическата, и модерната световна литература. Разказа „Три смърт“ на Толстой той считаше за „космическа драма“. Знаеше наизуст Балабановия превод на „Фауст“, рецитирал много стихотворения на Лермонтов. Васил обичаше духовния финес и сам се стремеше да го придобие. Съзнателно работеше върху възпитанието на своята чувствителност.“* . До последните му дни музиката го съпътства. От негови близки съм чувал, че външно се е стремял да наподобява Бетховен. И е рисувал като си е пуснал музика на Шопен, когато боготвори. Съпругата му Елка Иванова ми е споделяла, че двамата са били влюбени в Шопен, слушали го

⁹ Големият ни писател и художник не престава да се интересува от него. „Васил Иванов - художник, мой ученик от гимназията, направил си една колиба при дъновистите и там живее, а жена му, балерина, си живее в столицата. Чудни, лирични работи, които си рисува по памет. Купих 2 за музея. Той подари още една и на мене отделно 2 мънички. Сюжетите си черпи от околността, виждаш пейзажите край колибата му и из градината наоколо, свири на цигулка.“ Признанието всъщност е много голямо. Утвърденият художник и писател чувства вече своя ученик като достоен за галерията на града и нейната прецизно правена колекция, включваща Иван Милев, Златьо Бояджиев, Цанко Лавренов, Здравко Александров...

¹⁰ Племенникът на художника, Никола Пенчев, временно работи в Сливен и живее в дома на семейството на Иванов (както писахме местоработата на бащата на художника като пощенец, началник на пощенски станции, е била последователно в няколко града и Сливен е бил един от тях), попада на истинска планина от книги, всичките подписани от техния собственик и отдаден читател Васил Иванов... Книги на Еврипид, Есхил, Паскал, Гогол, Достоевски, Зола, Мережковски, Балзак, Мопасан, Уолтър Скот, Едгар По, Верлен, Бодлер, Хамсун, Чехов, Вазов, Йовков, Ботев, Николай Райнов, Пришвин, Балмонт, Сологуб... Придобитата култура и изявените заложби се разкриват от факта, по свидетелството на племенника му, че още преди следването си в Академията, Васил Иванов е бил временно назначен за преподаващ рисуване в едно от училищата на Сливен, когато пък живее там.

непрекъснато. Една музика, в която смисълът на изкуството се е слял с основната идея на безсмъртието.

Дарованието му видимо го издига в очите на неговите връстници. И видимо, защото когато Ненко Балкански, бъдещият забележителен художник, професор по живопис, рисува една от първите си автопортретни композиции, той се изобразява до приятеля си от гимназията и свой колега Васил.

През 1939 г. Васил Иванов се записва в Художествената академия, София в класа по живопис, ръководен от проф. Никола Ганушев¹¹. След Академията Васил Иванов се включва към Дружеството на новите художници¹². Тоест наистина при новите, модерните български художници.¹³

Покрай близостта си с художника Давид Перец младият художник се присъединява към тъй наречената група на Бараците и дори в някои текстове днес го причисляват към тях. Историята на групата е следната: още през 20-те години на XX век Златю Бояджиев, Васил Бараков и Давид Перец се запознават в ателието по фирмопис на Гео Мирчев в Пловдив, приятелството им продължава в Художествената академия, в София те делят обща квартира. Определението „Бараци“ им е измислил големият живописец Цанко Лавренов. Без да ги обединява идентична творческа програма, тези художници работят в общност. Не малка част от тогавашната интелигенция е била чувала за общата им тенджера с боб, както и за отдадеността им на индивидуалното в живописа. Васил Иванов търси проблемите на формата много сходно до тях. Природата, натурата, светлината, в която сякаш съществува нещо независимо от видимото, което може да бъде пресъздадено чрез все по-усъвършенстван, все по-

¹¹ Никола Ганушев (1889 – 1958) от 1923 г. до 1928 г. твори във Франция, където участва в изложби на Дружеството на френските художници и получава високи оценки от критиката. Противопоставя се на метода на социалистическия реализъм и комсомолските активисти го включват в „програмата“ си за критика.

¹² Там членуват Александър Жендов, Александър Стаменов, Бенчо Обрешков, Борис Елисеев, Борис Иванов, Боян Петров, Васил Бараков, Васка Емануилова, Вера Недкова, Веселин Стайков, Давид Перец, Донка Константинова, Екатерина Савова-Ненова, Иван Ненов, Иван Фунев, Кирил Петров, Кирил Цонев, Любомир Далчев, Мара Георгиева, Мара Цончева, Марко Бехар, Никола Шмиргела, Пенчо Георгиев, Петър Младенов, Петър Кършовски, Стоян Венев, Стоян Сотиров и др.

¹³ Трябва да обясня, че участията на художниците ни до 9-ти септември 1944 г., тоест до социалистическата ни история, минава под егидата на няколко различни художнически дружества, обединени в общ съюз. Възникнали в различно време, тези дружества имат различни творчески платформи. Целта на генерацията художници, към която се ориентира Иванов, е да внесе промени и актуални проблеми пред нашето изкуство, да достигне до нови и модерни изразни средства, които да отговарят на духа на времето, в което живеят, да разчетат и приложат тенденции, стимулиращи художническия език към актуалност.

синтетичен колоритен режим. Важно е да се акцентира значението, което тези художници оказват за развитието на българското изкуство.

Определено, върху развитието на художника се отразява и друго контактно обстоятелство. През 1940 година в София е открита изложбата „Съвременна френска живопис“. Показаните картини неочаквано добре напасват към общото състояние на изкуството ни и желанието на българските художници за промени. Младите ни художници възприемат експозицията позитивно – човекът и пейзажът проговарят на своя дълбок език чрез средствата на спокоен и едновременно с това, модерен, макар и не толкова революционен език, както през епохата на фовизма, кубизма, експресионизма... На откриването ѝ младият изкуствовед Жорж Юисман, основателят по-късно на кинофестивала в Кан, заявява следното: *„Наистина по-старите художници упражняват днес едно неоспоримо влияние върху младите. Без Сезан, Бонар, Матис, Брак, Дерен, Дьоноае дьо Сегонзак, без Роже дьо Ла Френе, по-младите художници не биха били това, което са. Но, струва ни се, че ние би трябвало по-скоро да се възхищаваме от тия големи революционери в изкуството, отколкото да ги следваме. Примерите, завещани от миналото, бяха твърде разнообразни, съставени от най-противоречиви елементи, за да могат да създадат истински ученици. Проявите на смелост, така необходими в миналото, когато се изграждаше блясъка на френската живопис през XIX-ия и началото на XX-ия векове, са загубили днес много от своето право на съществуване. Без да отричаме онова, което са наследили от най-близкото минало, без да отхвърляме чудните завоевания на техните предшественици, трябва да признаем, че младите художници ни откриват, в творенията си, едно силно чувство за ред и умереност. И най-повърхностният поглед върху тия творения ще установи колко много художниците са чувствителни към съчетанията на багрите и към тънките трептения на светлинните игри; но все пак, те се обръщат към старите, когато искат да проникнат в тайната на образуването на съществените ритми и на хармонията на формите. Те жадуват да градят върху старото и да търсят настойчиво новото.“*¹⁴

Модерните европейски школи пък са били широко застъпено в трудовете и в лекциите на преподавателя му по история на изкуството в Академията, проф. Николай Райнов, който самият е забележителен художник. Неговата дванадесеттомна история на пластичните изкуства съдържа многобройни

¹⁴ Жорж Юисман. Изложба на младото френско изкуство. // Каталог изложба "Съвременна френска живопис", 1949.

примери за изкуството в неговата дълбочина. Там ще намерим многопосочни отпратки и анализи на творци и творби. *„Пейзажистът вижда отражение на вселенската душа не само в живите същества, но и в дърветата, храсталака, равнините и могилите. Това, що е за другите люде само дърво и земя, за великия пейзажист се явява като лице на безкрайно същество.“* – е цитиран Огюст Роден. А Морис Дени с думите: *„Ван Гог и Гоген се явяват ярки изразители на тая епоха на смут и възраждане. Редом с научния импресионизъм на Съора, те изразяват варварството, трескавия търсеж и – като завършителен плод – мъдростта... Изкуството за тях, както и за предходниците им, е израз на усещането; то е превъзнасяне на индивидуалната чувствителност.“*¹⁵

Не бива да пропускаме и следното: в резултат на вярата си в себе си, на ранната си зрелост, а и несъмнено насърчен от Бараков и Перец, едва две години само след като е приет в Академията, Васил Иванов изпраща свои творби за Дванадесетата обща художествена изложба 1937 г. Бива приет и участва в нея наравно с утвърдените ни художници. Подир такива моменти фактите около творческото му развитие следват един по един. Взема дял в последвалите общи художествени изложби, а през 1943 г. е включен в груповата експозиция на българските художници в Будапеща. Подобни събития за изобразителното ни изкуство в онзи момент не са били чести, подборът на авторите е бил внимателен и взискателен. И едно друго творческо обстоятелство: на Шестнадесетата обща художествена изложба Васил Иванов, Вера Недкова, Георги Павлов-Павлето и Наум Хаджимладенов наред с живописните си платна показват свои рисунки. С това те карат зрителя да обърне внимание върху значението на рисунката като равностоен творчески резултат и жанр, съществен по стойност до сериозните форми на творческо изразяване и необходимо свидетелство за един несъмнено пълноценен художнически възглед.

През лятото на 1945 г. Синдикатът на румънските художници открива своя пореден традиционен Салон в Букурещ. Румънската школа е с напредничави традиции, дълбоко навлезли в актуалното естетическо пространство, и приобщени към тенденциите на европейското културно развитие. И именно като порив, чудесен и напълно естествен след

¹⁵ Този дълбок интерес към френската школа, нейните силни страни, Васил Иванов запазва до края на живота си, за което говори и едно писмо от Швейцария до неговата съпруга, 1971: „Вчера посетих музея-галерия Petit Palais (Пети Пале), където видях много хубави работи от Реноар, Утрило, Шагал, Пикасо, Кислинг и други художници от Парижката школа, основната линия е: поезия, деликатност, нежност, благородство на чувството и голяма прецизност на изпълнението, нещо, което липсва на нашите художници...“

войната, демонстриращ как културите трябва да напуснат своите дотогавашни граници и да станат част от неограничавани и предимно естетически процеси, румънските художници канят своите български колеги да вземат участие в тяхната експозиция¹⁶. Четиридесет наши художници са включени в това прекрасно начинание, а сред тях е и Васил Иванов¹⁷. Той се представя с „Натюрморт“ - великолепна композиция с ваза и цветя, книги и три картини в картината, зад масата и предметите. Всичко на платното съдържа символи: общата композиция с композиционно типичен за великия Сезан подреден тип предмети, импресионистичния пейзаж с купи сено във великолепна рамка (купите сено са емблематичен елемент в пейзажите на Моне), както и две репродукции: едната на „Млада жена в профил“ на Антонио Полайоло (изчистеността, стилността и абстрактността на формите в класиката), а другата е от Гоген¹⁸. Значение се съдържа и в нарисуваните книги, едната от които е френска, съдържаща балади. Както разбираме, художникът е нарисувал свой манифест, с който се обръща към нас и ни показва кой всъщност е той, какви са изворите на неговото изкуство, и които в картината си пресъздава с метода на своята лична живопис, потапя ги като части от своето собствено съзнание.

Само след няколко месеца по-късно след Букурещ, към края на 1945 г., Деветнадесетата обща художествена изложба в София продължава съвместността между българските и румънските колеги. Васил Иванов отново е сред участващите. И отново се вписва в кръга на артистичното, новаторското в образното пресъздаване. Изобщо без съмнение е, че той вече се е наложил като равностоен на останалите си колеги, името и творчеството му са обект на внимание и високи оценки. Пример за това е неговото споменаване и репродукцията, с която завършва книгата „Новата българска живопис. Българското изкуство от епохата на Паисий до Освобождението и на българската живопис от Освобождението до наши дни“, 1947 г., с автор Никола Мавродинов, виден изкуствовед и директор на Археологическия музей по онова време. Тоест той е включен като един

¹⁶ Това отваряне на границите, мечта на творците след годините на война, е една от най-любопитните страни на художествения ни живот. Среща на две школи... Инициативата обаче е пресечена от настъпващия догматизъм с неговата нормативна, сталинска естетика.

¹⁷ Българските творби са подбрани чрез журиране. Съставът на журито за живописиста се е оглавявало от проф. Илия Петров с членове Георги Попов и Петър Младенов.

¹⁸ Макар под линия, специално бих искал да насоча вниманието на читателя за начина, по който Иванов третира Гоген и неговия „Натюрморт с ваза във формата на глава и японска дърворезба“, 1889 г., съхранявана в колекцията на Музея за съвременно изкуство в Техеран, Иран. Иванов пренарежда предметите и преработва композицията не както е в действителност хоризонтална, а вертикално.

от няколкото най-млади български живописци, определено с настояща роля в бъдеще на живописиста ни.

За какво говорят ранните творби на Васил Иванов? Сякаш все повече и по-дълбоко следва в практиката си думите на Сезан: *„Изкуството - това е израз на превъзходна възприемчивост“*. И също: *„Художникът преди всичко трябва да има собствено виждане, своя „оптика“, която се придобива само в процеса на неотстъпно общуване с видимия свят“* - пак завет от Сезан... Творбите му са моментни съзерцания, поели артистичните импулси чрез едни трудни за улавяне моменти от видимото. Към характеристиките на творбите му можем за цитираме и Владимир Свинтила: *„Той работеше пейзажи - не големи по размер - пише Владимир Свинтила - в ярка полихромия на големи цветни полоси, с едри лилави акценти, в които горяха безкрайни дълбочини“*.

През 1946 г. Васил Иванов открива и първата си самостоятелна изложба в галерия „Форум“. Отпечатва си каталог, чиито репродукции са дело на забележителния цигулар и фотограф Стоян Сертев¹⁹. Авторът на увода в каталога, Йосиф Йосифов²⁰, не е изкуствовед, художник е завършил философия и е публикувал статии в най-реномираното културно списание до 9-ти септември у нас „Златорог“ (след тази дата е обявено за основен носител на буржоазната култура). Йосифов притежава усет към творбите на своя колега и приятел (с когото няколко години по-късно и ще се сродят чрез балерината Елка Йосифова) и предава много вярно общото в тях: интимността към онова, което се отразява в пейзажите на Иванов. Целият му текст е любопитно да се прочете, той е следният: *„Особеностите, които носят творбите на Васил Иванов, сочат една живопис, която с чувствителност, съдържаност и мярка се обръща към природата, фигурата и предметите, една живопис, която поради това е и широко понятна. Понятността обаче крие редица опасности, които трябва да се преодоляват. Поставена е една проблема, колкото лична, толкова и обща за новата ни живопис - да се отстрани опасността от натурализма и академизма, който със своята безличност, баналност и своеобразен формализъм заплашва всяко понятно изкуство.*

Васил Иванов решава тази проблема по един спонтанен начин, без да подражава и без да служи на каквито и да е формули. Като поддържа

¹⁹ Цигуларят Стоян Сертев (1906 – 1974) е един от най-големите и интересни български фотографи. Като музикант свири в квартетите „Лечев“ и „Аврамов“. Неговият син Александър Сертев (1937 – 2021) бе художник, завършил при Илия Бешков. На двамата дължим забележителни фотографии с Васил Иванов.

²⁰ Йосиф Йосифов (1908 – 1991) е художник в областта на приложните изкуства е брат на художничката Мара Йосифова (1905-1996), която има голям принос в развитието на художествения текстил в България

чувствителността му към големите майстори на модерното изкуство, които революционно пречупиха формата, за да открият най-тънките образни съотношения, той твори една живопис, която се връща към природата и предметите, обогатена с по-голям усет към ритмуването на съотношенията, живопис, която не се задоволява с импресията, но отстранявайки подробностите, се издига до общото, типичното.

Средствата са прости, без външен блясък, без виртуозност и рутина - четката не изпреварва чувството и мисълта, но затова пък творбите са изпълнени с интимност.

Вътрешен драматизъм и външно затишие изнасят романтиката на природата, сред която човекът е дребен, но изразява своята органическа връзка с нея като характеризираща съставка в пейзажа.

С ясен и естествен живописен език е изразено поетичното, лиричното чувство на художника. Това чувство ни връща към чистотата и свежестта на усета, които сме запазили като спомен от детинството, към онази жажда, с която сме възприели всяка нова гледка“.²¹

Ефектът на тези, напоени с интимност, картини от първата му изложба е бил достатъчно пленителен, за което говори и написаното от Петър Увалиев²²: „пейзажи от Васил Иванов се намират в някои известни западни колекции, като тази на именития френски писател Ромен Гари.“ Акцент, който не бива да бъде подминат - споменаването на Ромен Гари от Петър Увалиев като притежател на картини от Васил Иванов. Става дума за един от най-великите писатели на XX век, при това на два пъти е носител на наградата „Гонкур“, нещо абсолютно невъзможно в статута за наградата. Прави го под две различни имена - единственият двукратен лауреат на престижната литературна награда „Гонкур“: веднъж през 1956

²¹ Каталог от изложбата на художника в галерия „Форум“. Уводни думи от Йосиф Йосифов. София: Графия, 1946.

²² Петър Увалиев () е един от забележителните български интелектуалци, прекарал повече от годините си в емиграция, дипломат, филмов продуцент, сценарист и режисьор, театрален режисьор, теоретик на изкуството, семиотик, университетски преподавател, писател, преводач, радиожурналист и критик. Работил е съвместно с Микелавджело Антониони и Карло Понти, продуцент е бил на прочути техни филми като „Фотоувеличение“ и „Милионерката“. Навсякъде където съм го цитирал, източниците са от книгата му „Беседи за български художници“. София: Аноубис, 2003, с. 44-50., и каталог от изложбата на Васил Иванов, СБХ, Министерство на културата. София: Общество Бялото братство, 2009.

г. под вече утвърдения си псевдоним Ромен Гари и втори път, през 1975 г., като Емил Ажар²³. Гари е дипломат тогава в нас.

Обаче твърдите идеологически намеси в изкуствата постепенно след 9-ти септември 1944 г. са в противоречие с естетическото верую на Васил Иванов, както и с възгледите на част от неговите колеги от бившето²⁴ дружество на Новите, а и изобщо по-модерните художници у нас. Бараците, различните други търсещи своя артистична индивидуалност, напредничави, свободомислещи, актуални форми на художествения език получават предизвестие на епохата, че не й трябва. Тя започва да ги изтрива като непотребни и дори опасни. Можем да цитираме фрагмента от едно писмо на художника до съпруга на неговата сестра, Михаил, от 1 декември 1949 г.: *„Напоследък бях зает с подготвяне на моите работи за общата художествена изложба. Но както научих, моите работи заедно с тия и на много други мои приятели и колеги не са били приети, защото сме от школата на западното модерно изкуство. С една дума, комисарска чистка на българската живопис. Нищо не ни остава освен смирено и без възражения да си приберем картините, които не са славословия на "днешния щастлив ден", подарен ни от Божествата на новостроящия се свят на "братство и равенство". Безползната красота няма място тук. Нищо не трябва да напомня за нея. Достоевски не е имал предвид много неща, за да се осмели някога да изкаже мисълта, че "красотата ще спаси света", въпреки че минава за пророк на болшевизма. Сигурно (без съмнение) епохата на социализма у нас, но и където и да било, ще изведе една нова хубост, каквато света не е виждал.“*²⁵ Очевидна е иронията му във финала...

²³ Истината за литературното му превъплъщение излиза наяве около половин година след смъртта на Гари, на 30 юни 1981 г., когато синът и издателят му решават да публикуват предсмъртната му изповед „Животът и смъртта на Емил Ажар“ (Vie et mort d'Émile Ajar), написана на 21 март 1979 г. Той пише: „Всичко може да се обясни с депресия. Но в моя случай, трябва да се има предвид, че тя продължава, откакто съм възрастен човек, и именно тя ми помогна да стана известен писател“ и „Добре се позабавлявах. Благодаря и сбогом!...“

²⁴ Написал съм бившето, защото малко след посочената дата дружествата са закрити и обединени под обща шапка.

²⁵ . Архив на Диана Везенкова, племенница на художника. С огромна благодарност за предоставеното копие. Васил Иванов никога и пред никого не спестява песимизма си относно жизнеността и дълбочината на политическата намеса в изкуствата. Както си спомня журналиста Теньо Стоянов, Иванов го посещава редовно, а Стоянов е заемал ръководни длъжности в печата, спори с него, иска информация за модерните течения, говорил е, че не може изкуство под диктат и поставено в граници да се развива нормално. Теньо Стоянов признаваше, че не той е въздействал на Васил Иванов в техните станали близки контакти, а обратното. Автор на пропагандна книга за процеса срещу Трайчо Костов и подлаган по-късно като догматик (колежката му Дърева го бе посочила за такъв с обидна дума, заради която се съдиха) той се превръща в силно подкрепящ художника, помага му и се бори срещу забраняването му. Искам да изразя благодарността си към онова, което е направил за Васил Иванов.

И така, Васил Иванов просто потъва с несъвместимата със ситуацията своя красота, потъва в мълчанието на квартал „Изгрева“, при дъновистите, негови единомишленици, и заживява в една барака, превърнала се едновременно в негово ателие и дом... Как преживява годините на изолация? Сади си зеленчуци, живее напълно аскетично, обикаля гората почти гол и прави упражнения, вместо море се къпе в блатата и реки под Витоша.²⁶

„Потъва“ съвсем не означава, че се скрива, самозаличава, приема да се отдръпне или сам се примирява с условията на епохата. Напротив. Все повече и повече художникът се задълбочава в себе си. Владимир Свинтила предава следните думи на Васил Иванов: „ – Уча се на пластичност от растенията. Стоя на плетения стол в градината и гледам дълго, дълго, по часове, един цвят. Цветовете извършват трудно забележими движения, те бавно се наклонят или отклоняват от слънчевата светлина. Но това може да се забележи, ако гледаш непрекъснато половин ден. След това сънувам. Но не сънувам цветя. Аз се мъча да възпроизведа нещо по аналогия. Черпя възприятия и от пространството. Нашето земно пространство е привично и не съществува за нас. Ние го възприемаме само в мрака. Не в какъвто и да е мрак, например в непрогледния. В него няма нищо освен собствената ни слепота. Но има един прозирен здрач при свечеряване. Аз обичам да гледам гъстеещия здрач през клонката на едно цъфнало дърво. Така здрачът изглежда материален. Това не е материалността на въздуха, на пленера. Това е друга реалност, друга материалност, която на мен ми се струва същностна. Тук, в прозирния здрач, аз имам възприятие за вселенската дълбочина. И аз разсъждавам така - с угасването на слънцето се установява космическата картина - тази, която владее във вселената. От друга страна, аз мисля, този прозирен здрач, тази цветна нощ, облечена в ултрамарин и пруско синьо, не са ли преддверие на космоса? Не сме ли един праг пред космическите пространства? И тогава питам се: не сме ли и ние космически същества?“

„Ние може да видим в природата какви сме. Човек, който иска да узнае, какъв трябва да се види? За да се види, той, като мине през житото, ще се види какъв е.“ – е говорил на учениците си Дънов. Да влезем в природата, да я опознаем отвътре... Дънов привлича не един от силните ни

²⁶ Такъв начин на живот ще предпочете и когато е във Франция. „През градината на Юри минава рекичката от съседната мелница, с малък водопад. Намирам се в моето истинско царство. Наоколо чудни гори и поляни, въздух прекрасен. Не ме интересува сега никакъв Париж. Копая царевица, картофи, кося трева...“

художници: Борис Георгиев, Цветана Щилянова, Борис Шаров, Цветана Гатева, Георги Герасимов, Преслав Кършовски, Михаил Влаевски, Сотир Костов, а вероятно и други. Но Васил Иванов се различава някак от всички изброени по-горе. Той е модерен творец. Ако в работата му има символи, това не са мистични метафори, а форми, които търсят своя превод в космичното озвучаване на природата и видимото. Художникът е по-артистичен, естетически по-хомогенен в областта на чистата живопис, противоположна на онова заиграване с разните месианства, литературно-морална приповдигнатост и показване на някакви „сврѣхсили“. Напротив, Васил Иванов го занимават връзките на духовното с научни гледни точки, в изкуството вижда ролята на свободата на въображението, интерпретацията и емоционалната реакция, която не се основава на буквалното или описателното, а по-скоро на абстрактното качество, което картината, все още зависима от представянето на видимия свят, не може да осигури, ако не се направят смели крачки към нещо наистина ново. Никола Пенчев, племенник на художника, разказва, че Васил Иванов споделял своето преклонение към Айнщайн така, сякаш говорел за Христос. Търсенето на цялостност в теоретичните постановки на Айнщайн е една от отличителните черти на неговото мислене, то надхвърля физиката и навлиза в сферата на хуманизма - на едно човечество, основано на динамично променящите се хоризонти.

Самото му изкуство, а и психическа предопределеност, чувството му за самосъхранение - желанието му за автономия - го присъединяват към практиката на Дънов и неговите привърженици. Те самите не се наричат дъновисти, както ни обяснява художникът Александър Сертев, но това е характерно за тези хора изобщо: те не били съгласни с подобно определение и не обичали да ги назовават така. Знаем, че още в ранните си творчески години Васил Иванов опознава учението на Петър Дънов и се приобщава към него. Всъщност в началото това изглежда, че не става тенденциозно. Намерил е място, в което почти живее без пари, в имота на някаква възрастна жена. И според спомените на съпругата на художника наблизко са последователите на Учителя, художникът проявява любопитство, контактува с тях и се приобщава... *„И без това ние сме прекалени светци чрез изкуството“* – казвал Иванов.

През 1950 г. сключва брак с балерината Елка Иванова. Подписват се и „целият ритуал“ се състоял от една дълга разходка в гората до квартал „Изгрев“. Оказва се, че наблизко до квартала художникът е чакан от дъновист, дал обет да не говори. И Васил останал с него. Поръчал на Елка да го отиде в „барачката“ и бѣде там, докато дойде. Никога не я наричал

Елка, а „Елизабет“ - считал, че името ѝ пречи в живота. Както поместих в бележката от дневника на Чудомир, живеят отделно. Което не им пречи постоянно да бъдат заедно, а кореспонденцията им е една от най-хубавите в нашата епистоларна литература.²⁷

Особеното извеждане на духа на по-високо ниво от житейското в разбиранията на Васил Иванов се съчетава и с възприемане системата на йога - чрез физически, умствени и духовни практики. Първите книги у нас по този въпрос са илюстрирани с пози, в които Васил Иванов изпълнява различни сложни упражнения. На фотографиите, помествани там, е не спортист, а той, художникът. Постоянно е бил сред природата. В най-студените дни признавал само шал, ръкавици и на кръста нещо по-сигурно. Казвал, че не може да плува, а плувал с километри. Притежаващ силна интуиция, Васил Иванов е бил и известен и с това, че умеел да гледа на ръка. При него често са ходели хора за това. Приятелят му, художникът Иван Филчев, си спомня, че много хора са отивали при него и са се връщали облекчени след разговорите и наученото прозряно. Казвал, че предчувствал земетресенията.²⁸

„Много беден (парично) – живееше в малка дървена къщичка, която при дъждовно време се напълваше с вода и той трябваше да я изгребва, за да не повреди картините му. Обичаше, природата и хората и никога не изрече обидна дума за никого. Доставяше му удоволствие да подарява своите произведения, даже и на непознати. Беше щедър човек – винаги помагаше, ако можеше – и го правеше безкористно. Влюбен беше в учението на Дънов и често четеше неговите томовете. Те, макар и „нетолерирани“ от властта, изобилстваха в квартала... Бай Васил си

²⁷ „А беше роден за съпруг“ – ми е споделила Елка Иванова. „Ако има прераждане, балетист ще бъде“ - казвал художникът. Много често е при нея в театъра. Преживява много от нейните трудности. Дълго не я допускат до хубави роли, налагат ѝ определени трудности заради произхода ѝ, считан за неприемлив. „Те не могат да ни кажат как да вярваме. Те ни казват, че нищо няма, а това е най-страшното...“ - я напътствал Васил. И защо ѝ пречат? В изграждането на театралната ни практика на основата на социалистическия реализъм в София е командирован съветският артист Борис Бабочкин, Чапаев от знаменития филм. Той я сочи като прима, като способна за отговорни солови изпълнения. Прочутата Марго Фонтейн ѝ подарява своята лява туфла, балетната си обувка, за спомен...

„Не е малко да те обича такъв художник и да те направи в хиляди рисунки - съм записал думите на Елка Иванова. - Аз и на този, и на онзи свят ще ти бъда приятел.“

²⁸ Едно писмо до съпругата му от 1950 г. ни открехва за ежедневието му: „...При мене съвсем съвсем притихна - посещенията се прекратиха и аз всяка сутрин с велосипед отивам в Симеоново. Там, при моите селяни, при прясно сурово мляко с житен хляб и след това се изкачвам горе по реката. Лежа на слънце по нагорещените камъни, около мене бликат и текат хубави бистри води, къпя се и по цели часове лежа в унес, забравил тревогите на света, а долу полето - бавно прибиращо своя плод, трепти като огромна сламена шапка в пладнешкия полски зной. Понякога вечер, завръщайки се вкъщи от града, минавам по нашите любими пътеки и алеи на градината, по които оставихме толкова щастливи часове на сърдечно и душевно съгласие...“

беше извоювал славата на магьосник и чуждак. Посрещаше изгрева, като завалеше – събличаше се да се изкъпе под дъжда – това беше неговата чудатост, но при него идваха за съвети, за добра дума, която ще излекува измъчени души или физически недъзи. Ателието му бе пълно с търсеци помощ, не минаваше ден без посетители и май че всички си тръгваха разтоварени и облекчени. Ние, по-младите, не можехме да си обясним, изглеждаше ни още по-загадъчен и много човечен.

Често бай Васил караше без пари. Месеци не слизаше от Изгрева в София. И в СБХ ходеше рядко. От време на време му купуваха по нещо – частни купувачи от България и чужбина, но по-често подаряваше – щедро, но нямаше капка съмнение, че страда от раздялата с подареното. Рисуваше много, предимно вечер, работеше върху нови техники и като отплата за щедростта му мнозина приятели го поддържаха с донесени кредити, бои, хартия или разни дребни щуротийки – японска кутийка, която вибрира и прогонва комарите от ателието му...

Май пропуснах да кажа – имаше минути, в които никой не можеше да влезе в ателието. Тези минути бяха, когато бай Васил правеше дишателните си упражнения... изискваше се пълно самовглъбяване.

Той беше уважаван творец, а това ядосваше някои цербери.“ – ни въвежда така чудесно в ежедневието на художника, неговият колега Иван Филчев.²⁹

През 1955 г. Васил Иванов показва изложба рисунки в несъществуващата вече зала на ул. „Гурко“ 62, помещение на секция „Графика“ на СБХ. Натрупал многобройни графични рисунки и живопис, малък формат, често на хартия, и родствени в жанрово и стилно отношение, следват изложбите му през 1956, 1957, 1958, 1961... Няма ги в тях задължителните идейни творби, а само природата през сърцето на един артист, който „*рисува в снежния лес по сако и гологлав, с един шал, увит около врата*“, споделено от Свинтила.

Но към края на 50-те години е започнала промяна в изобразявания свят на Васил Иванов. Отначало това сякаш са свободни форми над хоризонта, наподобяващи визуализация на звуци и техните вибрации. По-късно насоката от тези творби започва да носи име или понятия, поддаващи се

²⁹ Споменът на Иван Филчев е от вестник „Свободна книга“, специален брой, посветен на Васил Иванов (София: Национален център за музеи, галерии и изобразителни изкуства). Год. V, бр. 7-8, 1994

на название като неговите космически творби. Владимир Свинтила превежда пряко свидетелство от самия художник с неговите собствени думи: *„Защо казвам "космос"? За да се ограничим от него? Но ние сме в него. Нищо не е извън космоса. Нито нашият делничен свят. И нашето ежедневие е космическо. Ние се трудим под мощните лъчи на едно космическо светило, на една звезда, която наричаме слънце, защото сме близо до нея. Ние сме елемент в това космическо начало...“* Изкуствоведът Максимилиан Киров също: *„За мен космосът не е нищо друго, освен метафизична представа за безпределността на битието.“* Докато говорел това, художникът рисувал. Правил десет-двадесет рисунки в „сеанс“. *„Той взимаше един прекрасно подострен молив и държейки го близо до дългия графит, го завърташе. Образувахе се една съвършено правилна форма на въртящи се мелнични крила, които при това бяха прозирни. И след това се появяваше до тях също така прозирна пеперудоподобна форма. И той светкавично полагаше нежни щрихи отгоре и отдолу. Получавахе се веднага ефект на "космически предмет", за нещо безкрайно далечно, зад което бушуваха необуздани от въображението пространства.“*³⁰

През 1958 г. е поканен да подреди експозиция в Будапеща. Там той вече показва и творба с преобладаващ пластичен характер и абстрактни форми. За първи път! Владимир Свинтила свидетелства: *„Тя изобразяваше безкрайно чисто небе, вътре в което една фигура, подобна на една въртяща се вятърна мелница и на огромна теменуга едновременно, стоеше като цвете и като някакъв непредставим механизъм. Дълги, изключително нежни и чисти щрихи очертаваха безкрайни дълбочини, зад които се чувстваше, че има и нови и други. Когато го попитах какво представлява това, той отговори:*

- Това е твоят утрешен ден.

- Моят утрешен ден?

- Твоят или на всички. Това е една представа за космическото пространство.“

Появило се е наистина ново измерение в изкуството на Васил Иванов, но очевидно е, че то резонира по начин, известен ни с творци от Източна Европа, които знаем като неофициални. В малка България се прави

³⁰ Споменът на Максимилиан Киров е от вестник „Свободна книга“, специален брой, посветен на Васил Иванов (София: Национален център за музеи, галерии и изобразителни изкуства). Год. V, бр. 7-8, 1994

истинско абстрактно изкуство! Увалиев от ББС не крие изненадата си, когато вижда творби на Васил Иванов в Лондон през 1962 г., за които пише: *„И днес Васил Иванов се явява в Лондон с нова зрялост и неочаквана задълбоченост.“* Лондонската изложба от 1962 г. се е състояла в Гросвенор Галери след като в България художникът е бил посетен от Ерик Есторик, един от големите световноизвестни специалисти, изучаващи движението на футуристите в Италия. Колекционер, в чиято сбирка е с творби на Модилиани, Джакомо Бала, Джино Северини, Умберто Бочони, Джорджо Моранди.

Художникът е друг път е намирал начини и бива показван в различни страни на света, къде официално, къде – не. Лондонската му експозиция е от рисунки - лесно се изнасят, в митниците не ги откриват. Но творбите му респектират двама авторитетни специалисти, със световен авторитет - бившия професор по история на изкуството в Университета в Оксфорд, Ерик Нютон, и критика от известното списание „Артс Ревю“, Чарлс Спенсер. Нютон помества рецензията си във вестник „Гардиън“ - *„той изтъкна особената изтънченост на тогава напълно неизвестния на Запад софийски художник“*, както свидетелства Увалиев³¹.

Съществено е какво показва Васил Иванов в лондонската си експозиция. Ще цитираме Петър Увалиев: *„А навярно отзивите им биха били още по-похвални, ако можеха да си дадат сметка за мястото на Васил Иванов в развоя на българската живопис. Тогава би проличало още повече самобитното в тези пейзажи от въображаеми градове, изпълнени с огромни сгради, които приличат повече на древни храмове, отколкото на днешни небостъргачи, изваяни в странната светлина на някакъв друг свят, в който времето не тече в налудничава бързина, а сякаш струи с тържествената внушителност на бавните жестове на жреци и гадатели.“*

³¹ Ерик Нютон (1893 – 1965) е водещ британски изкуствовед. Отначало работи като художник. Изкуствоведските му книги включват на няколко пъти преработваното и преиздавано негово изследване на войната през очите на британските художници, британската скулптура, колекцията му есета, бунта на романтичната школа, монографиите му върху Кристофър Ууд, Стенли Спенсър, Уиндхам Левис Един от първите лектори е по телевизията. Бил е професор в Оксфорд, а след това в едно авторитетно художествено училище в Лондон. За идентифициране на второто име, Чарлс Спенсер, срещнах трудност (защото има няколко съвпадащи имена) и се обърнах към писателката Бригита Темпес, живееща в Лондон и близка на Увалиев, автор на две книги за него: "Що се касае до критика Чарлс Спенсер, става дума за автора на прекрасните книги по Art Deco. Написал е и книга за Леон Бакст и за връзката му с древна Гърция (за необикновените цветове на костюмите му за Руския балет на Дягилев и каква е връзката им с Гърция). Бил е дълги години главен редактор на списание "Арт енд артистс". Голямо име в Англия."

Петър Увалиев съвършено точно акцентира върху творческото развитие на художника, започнало с влиянието на импресионизма и пленеризма и навлязло в абстрактната пластичност с изненадващите му монументални конфигурации, които напомнят магичните гиганти на Хенри Мур. Действително става дума за много голяма еволюционна промяна, а и определено много напредничава. При това осъществена сред обстоятелства, подчертано негативни относно всякакво формотворчество (всеки сравнителен анализ спрямо онова, което се прави в България по същото време ще ни го покаже, очевидно е). Тоест, Васил Иванов осъществява търсенията си напълно успоредно с епохата, на която му е отредено да бъде участник. Той е роден, както писахме, през 1909 година. Но погледнете и сравнете: Аршил Горки е роден през 1904, Джексън Полак - през 1912, Дейвид Смит - 1906, Уилям ди Конинг - 1904, Херберт Фербер - 1906, Франц Клайн - 1910, Филип Гъстън през 1913 г. Тоест, активната група от американски абстракционисти, художниците на действието, са негови връстници... Същата аналогия можем да направим с европейските творци в тази насока.

Промяната в развитието на Васил Иванов, както и нарушаване на практиката на представяне наши творци извън граница, не остава подминато от официалните органи у нас. Стоян Сотиров, председател на Съюза на художниците, през 1963 г. отправя в отчетния си доклад следното обвинение: *„Какво например означава фактът, че напоследък българският художник Васил Иванов, обичан и уважаван у нас като реалист, излага в Ливан и Лондон абстрактно изкуство? Може би той се радва на похвалите, които е получил, може би той ги смята за свой успех, а кой знае, може би и за успех на българското изкуство? Но ако тук наистина може да се говори за някакъв успех, то това е успех само на враговете на социализма, които, използвайки наивността и идейната обърканост на един художник, са успели да вбият клин, макар и малък, но все пак клин в нашия творчески живот.“*

Критиката, при това толкова остра, не кара художника да направи крачка назад. *„Трябва да е било към 1960 година или по време на подвига на първия съветски космонавт Юрий Гагарин... Неочаквано ме посети Васил Иванов. Показа ми книгата „Астрономия и религия“³², разказа, че*

³² Бих посочил, че книгата „Астрономия и религия“ (1962) е дело на проф. дфн Марин Калинков (07.06.1935, Сливен - 02.11.2005, София), който добива световна известност с изследванията си в областта на извънгактичната астрономия и космология: откривател е на „свръхкупове“ от галактики и съавтор на един от най-големите каталози на свръхкупове с повече от 900 обекта. Тези обекти сега се означават като „КК“ и са цитирани стотици пъти.

редовно следи моите кореспонденции, помоли ме за информация. Горят от желание да рисува за проникването в безкрайностите на загадките. Показах на Васил книгите на съветски автори „Изкуствените спътници“ (1958) на Арио Щернфелд, „Управлявани снаряди“ (1959) на Марисов и Кучеров и други“ – си спомня си спомня журналистът Теньо Стоянов, тогава кореспондент на БТА в СССР. Космосът! Когато карикатуристът Панайот Гелев съвместно с писателя Кольо Николов му отиват на гости, той им разказва на шега как стига до темата. Понеже таванът е нисък, а той унесен в работата си постоянно забравял това, удрял се, удрял се докато го пробие и види звездите. През 2018 г. имах възможност да си кореспондирам с Кольо Николов, който живееше в Лос Анжелис, и той препотвърди случилото се, независимо миналото време: „аз например писах във вестник „Народна младеж“ най-вече за рисунките с креда, дано не греша, но няхах никаква представа с колко велик човек съм се срещнал тогава; Гелето, като художник, знаеше“. И нещо друго - Николов бе имал близки контакти с Рей Бредбъри: „Жалко, че няхах тези рисунки да ги покажа на Рей Бредбъри. Но той беше любознателен човек и не може да не е виждал неговите картини.“³³

Един друг детайл, който не бива да подминем. Съпругата на художника ми е разказвала, че в ателието му, барачката, е имало малка украса: два портрета, един на Ван Гог и друг – на Айнщайн.

През 1964 г. Васил Иванов решава да представи космическите си графики и пред българския зрител. Отново му е дадена галерията на ул. „Гурко“ 62. И дни преди официалното откриване на изложбата, мълвата, че нещо ново и неподозирено за изкуството ни ще бъде представено у нас, се разнася из София. Още при аранжирането на 70-те табла приятелят му Теньо Стоянов завежда група турски писатели, които не скриват възхищението си, че българската култура намира неординарни пътища за своето отърсване от догматизма. Датата за откриването на изложбата е обявена - 2 юни. Поканите са напечатани и изпратени. Но неочаквано, няколко часа преди официалното откриване, залата е посетена от представители на ръководството на СБХ и ЦК на БКП, самият председател на СБХ Никола Мирчев³⁴ и бившият главен редактор на в. „Работническо дело“ Атанас Стойков. Те са много остри, държат се безкомпромисно с художника и

³³ Из личната ми кореспонденция с Кольо Николов.

³⁴ Един пример за характера на Иванов: когато Мирчев бил вече болен, пред стаята, в която лежал имало дърво, чиито клони му пречели. Приятелите на Мирчев се посъветвали с Васил Иванов, който дошъл, съсредоточен прегърнал ствола и го извадил от земята. Да не говорим каква сила изисква това! И на оголеното място посадил след това една липа, която стои и днес... Разказано от сина на Никола Мирчев, проф. Ивайло Мирчев.

нареждат закриването на експозицията. Реакцията не закъснява - Васил Иванов спешно е извикан в ЦК на БКП, а после и в СБХ, където с нескрита злоба искат да се отрече от търсенията си, обясняват му, че бил станал знаме на неукрепнала идейно група млади хора. Но той не приема поученията и обвиненията. И отправя остро запитване до ръководството на Съюза на българските художници, защо е била предприета подобна драстична мярка.

„Смятам, че с мен се постъпи крайно грубо и нечестно. След няколко срещи и прегледи бяха отделени и одобрени около 50 табла. Аз поръчах афиши и покани. Подредих салона. В резултат на един нов преглед ми се препоръча да сменя две-три картини и някои надписи. Възразих, но се подчиних. И пред часа на откриването, намерих вратата на изложбата си заключена.

Нима това е израз на нашия нов морал и ново отношение към изкуството? Нима всичко това е в духа на последния партиен пленум?

Не мога да разбера кое накара комисията да забрани моята първа изложба...

Безпомощен пред неаргументираната сила, аз се обърнах към другаря Тодор Живков с молба моята изложба да бъде открита и обсъждана свободно. Ако това е неудобно, нека тя бъде запазена в сегашния си вид и обсъждана в тесен кръг от специалисти.

Аз искам да чуя обоснована критика на своето творчество, на своите търсения, които, дълбоко съм убеден, имат здрава, съвременна реалистична основа.

Аз апелирам за повече етика и обективност.“

Същевременно се обръща и до главата на държавата, Живков.

„Вече цяла седмица в изложбената зала на ул. „Гурко“ 62 е подредена, но заключена, моята изложба от графични табла, посветени на героичния подвиг на съветския човек в завладяването на космоса.

Изложеното е само една малка част от много картини, плод на творческа фантазия, подхранвана от най-реални постижения на съвременната философия, астрономия, кибернетика и космонавтика.

Като член на Съюза на българските художници, аз показах предварително в няколко срещи на съюзна комисия от специалисти това, което бях отделил от големия цикъл „Космос“. Комисията го прие. Въз основа на това, отпечатах афиши и покани. Подредих в отпуснатата ми съюзна зала табла. При един нов преглед на комисията аз се съгласих да сменя две-три картини, преценени несправедливо като неподходящи. Мислех, че всичко е в ред. Но малко преди откриването на изложбата, след като пред входа се бяха събрали поканените, комисията на СБХ ме изненада с това неочаквано и страшно обидно решение: от разрешените вече около 60 табла да оставя само десет, а всички други да сменя със стари и показвани вече в други мои изложби творби: пейзажи, акварели и др. Това означава пълна забрана на моята първа изложба от цикъла „Космос“. Това означава най-груба и необоснована забрана върху произведения, създадени под вдъхновението от съвременните епохални открития на науката и техниката. Това означава груба принуда да се откажа от своята творческа съвест, от своите усилия да вървя по пътя на истинската актуалност. И това е опит да бъда върнат назад, да се откажа от своите произведения, посветени на космическите открития, които чертаят нов период в творчеството ми.

Защо така се постъпва с мен?

Нима този начин на действие може да бъде израз на партийната политика на убеждаване, а не на администриране в областта на изкуството.

Недоумявам, дълбоко потресен.

Стоя пред заключената си изложба и мисълта ми ме води към Вас.

Моята молба е да се запази изложбата ми така, както бе одобрена първоначално. Нека тя бъде открита за свободно обсъждане от нашата естетическа и обществена мисъл. Ако колебанието надделее, нека моите космически табла бъдат обсъдени от тесен кръг специалисти в атмосферата на една спокойна приятелска дискусия, в която да вземат участие членовете на комисията и поканени от мен специалисти.“

Никой обаче не му отговаря и Иванов наново пише до ръководството на Съюза: „Като съюзен член аз мисля, че можех и мога да апелирам за повече обективност в преценката на произведения, които посвещавам

на едно от епохалните съвременни открития. Както тогава, така и сега аз съм убеден, че съм постъпил напълно в духа на партийната и държавна политика от XX конгрес на КПСС и Априлския пленум на ЦК на БКП насам.

Известно е, че за случая аз писах и на др. Тодор Живков, като настоях моите космически табла да бъдат обсъдени в атмосферата на една спокойна приятелска дискусия, в която да вземат участие членове на комисията и поканени от мен специалисти.

Тъй като от тогава до сега изминаха повече от шест месеца и аз не получих отговор на своето писмо, принуден съм отново да се обърна към Вас да ми се разреши изложба на картини, посветени на съветските завоевания в борбата за покоряването на космоса. Настоятелно моля да бъде разбран. Убеден съм, че съм на прав път в своите усилия да създам нещо ново за нашата съвременност. Аз упорито продължавам да рисувам табла с космическа тематика. Но нали трябва да живея и да се храня? Ако наистина греша, нима съюзната етика не позволява моето творчество да бъде обсъдено, за да ми се кажат открито и приятелски недостатъците?

Не съм убеден дали моето писмо до др. Тодор Живков е стигнало до него..."

Отново се правят, че Иванов и проблемът не съществуват. Кое го кара на втори път да се обърне към Живков.

„...От 2 юни до днес изминаха повече от шест месеца. До сега аз не съм получил отговор на писмото си до съюзното ръководство. Не зная дали писмото ми до др. Тодор Живков е стигнало до него. Забраната на моята космическа изложба се коментираше най-различно от художници и културни дейци. Правеха се догадки и неправилни изводи. Аз мълчах и чаках. Мислех, че всичко се дължи на някакво недоразумение и прекомерен страх от нещо, в което няма никакви опасности за развитието на нашето социалистическо изкуство...

Въпреки станалото аз не се разсърдих на партията и не престанах да работя. Създал съм нови табла и чакам откриването на възможност да ги покажа. Но аз живея крайно оскъдно. След забраната на изложбата

ми, аз не намирам никаква официална подкрепа. Моля да се направи нещо за премахването на създадената атмосфера.“³⁵

Никакви реакции. Но нещата се случват все пак и то сякаш неочаквано. В България през 1965 г. гостува съветският космонавт Алексей Леонов. Син на репресиран, сам художник, летец с голяма практика; космонавтът, който пръв в света излиза извън космически летателен апарат и остава в пространството – дори единствено с този факт сред най-емблематичните фигури на XX век – но и готвен в съветската програма за кацане на Луната като човека, който трябва да стъпи на нашия спътник... На него няма какво да се обяснява дали нарисуваното от Васил Иванов е пропито от западно влияние и религиозна мистика, или открива невиджаните дотогава хоризонти на космическата безпределност. И Леонов се изказва положително за творбите на българския художник, които вижда.³⁶

За парадокс Васил Иванов за малко да закъснее за срещата с Леонов. А точно тя изиграва положителна роля за неговата творческа съдба. И естествено, неочаквано дори Тодор Живков се бил заинтересувал какво са говорили двамата помежду си, отразено дори в пресата... Следва, че съмнителното творчество на Иванов този път вече е показано - това става в салона на театър „Сълза и смях“. Няма съмнение, че с упоритостта си да покаже своите "космически" творби, Васил Иванов постига успех именно за утвърждаването на модерното изкуство, особено у нас.

Изложбата му открива със слово изкуствоведът Кирил Кръстев: *„Хората, които ще осъзнават света и материята по нов начин - като математическа функция, които чрез електронния мозък ще имат стотици нови решения на логичните истини, които ще летят с пределната скорост на фотонната ракета и ще измерват времето с функционалните часовници на летящите системи или ще спират неговото течение - тези хора ще имат и една нова естетика.*

Но защо и ние, които живеем в зората на Космическата ера, да не можем да се доближим до нейната емоционалност? Това именно е сторил художникът Васил Иванов, като с удивителна творческа интуиция е надникнал в духа на настъпващата космическа

³⁵ Столичната галерия „Кавалет“ съхранява тази ценна част от кореспонденцията на Васил Иванов и ми я предостави, заради което сърдечно им благодаря.

³⁶ Ако читателят прояви любопитство към личността на прекрасния човек Леонов, ще види че той винаги се е отличавал с ярко инакомислие. Путин не отиде на погребението му за разлика от 89-годишния американски астронавт Томас Стафорд, който беше воден за ръце до ковчега. Там той произнася пророчествени думи: "Алексей, никога няма да те забравя!".

действителност и с имагинерни, но пластично убедителни образи ни кара да се вживяваме в естетиката на новото и бъдещото светопознание.

Като всяко голямо и истинско изкуство, тези рисунки, на които би завидял всеки конструктор, инженер и геометър - са една функция на Духа, въз основа на реалните показатели на съвременния живот. Те са проекция на душевни естетически изживявания. Те са само художествени еквиваленти на духа на епохата, на нейното съдържание, динамика, търсения и постижения, на новото човешко мислене и светоусещане. Картините му настройват нашите сетива, съзнание и чувства на регистъра на победната музика на човешките завоевания, на свръххуманизма на бъдещото ни космическо гражданство. Изкуството на Васил Иванов е сериозно и възвишено.

На първия космонавт в естетиката на новото космическо изкуство - добър старт!“

Стартът е факт. Дечко Узунов, с приемането си на поста председател на СБХ (заменил Никола Мирчев, който лично е присъствал на свалянето на изложбата на Иванов и го е ръководил), му съдейства да получи ателие - то се намира близо до „барачката“ - в същата сграда е и ателието на скулптора Величко Минев и на Михаил Симеонов. Това е чудесно, но не и изобщо хепиенд. Художникът прави изложба в Източен Берлин и му помагат да подреди своя паралелна експозиция и в Западен Берлин³⁷. В Източен Берлин Иванов и съпругата му живеят в дома на родителите на забележителният българист Норберт Рандов, който току-що е бил освободен от затвора. Какво се е случило? През 1962 г., само година след издигането на Стената, Рандов е бил арестуван по обвинение в „противодържавна клеветническа дейност“ и „помощ за бягство от Републиката“, било му е отредено да излежи за това тригодишна присъда. Именно в техния дом Васил Иванов чака да му се даде разрешение да присъства на откриването на изложбата си в Западен Берлин. Рандов разказваше за напрегнатата обстановка през този ден - чакането да зависиш от решението на властта. В края на краищата събитието преминава така: сътрудниците на българското посолство се свързват с Иванов, извиняват му се, че няма да получи желаното от него позволение,

³⁷ Чрез художника Йосиф Йосифов, изпълняващ поръчки по оформлението на търговски, промишлени и пространствени обекти Васил Иванов също става част от неговата компания и връзки с наши търговски представители. Измежду тях е Константин Жеков, който благодарение на езиците, които владее и финансовия си опит въпреки, че е безпартиен, запазва работата си, но и влага мъжеството да привлича творци за своите сфери.... Той именно съдейства за конкретната изложба чрез западни партньори.

и казват, че ще бъде изпратен техен сътрудник, натоварен служебно да поднесе своето съжаление, че „поводът“ за изложбата е в неразположение и с висока температура, и ще носи чест да поздрави публиката от негово име...³⁸ Сложности и гавра от подобен род ще го следват³⁹, наред с вълнуващи съпричастности и пробиви. Но очевидна е причината за това: дистанция и културни различия спрямо общото състояние в нашата култура. И макар победил с космическия си цикъл, ще му се подчертава, че се е заем с *„твърде рискована задача към художественото решение, при което е от особена важност да се запази връзката с действителността и съвременното ѝ възприемане.“*⁴⁰

Изложбата на Иванов в ГДР през 1965 г. обаче предизвиква вниманието на модерно мислещите немски творци. Пример за това е, че негова рисунка е поставена за корица на брой 11 на списание „Нойе вербунг“ от 1965 г., издание, в което се утвърждават водещи тенденции на приложната графика и дизайна за Източна Европа. Пак в един от следващите броеве на списанието излиза фолио за художника с негова снимка и съдържателно обяснение на изкуството му, което според авторите на текста е родеещо се с формообразуващите принципи на великия Хенри Мур и на забележителния френски живописец и философ Жорж Матю⁴¹. И понеже

³⁸ Норберт Рандов добре помнеше Васил Иванов и бе истински любопитен да научи подробности за него. В общите ни срещи сме разговаряли много за Иванов.

³⁹ Но на 9 август 1964 г. в дневника на Борис Делчев намираме нещо много важно - едновременно показващо действителността на "автономията" в творческия живот тогава, но също така и конкретно отношение към самия Иванов:

„Случайно срещнах на улицата Бигор, подехме разговор около кинематографията и той ми разказа следното (което знаех, но интересно беше да го чуя лично от него): "За месец август е организирана седмица на българския филм в Бразилия. По този случай там ще бъде изпратена и една наша делегация, начело с мене, в която беше включен още от началото и художникът Васил Иванов. Беше включен, защото ще бъде представен и един филм върху неговото изкуство, а освен това, по искане на бразилците се предвиждаше и негова изложба с картини от поредицата "Космос". И действително, преди няколко седмици му се обаждат от милицията да отиде да си получи паспорта. Отива той, и никакъв паспорт - отказват му без каквито и да било обяснения.

След няколко дни ме потърси по телефона лично Венелин Коцев. Делегацията за Бразилия щяла да замине, щял да замине и Васил Иванов, но аз да съм наредял така, че изложбата му да не се състои. Няколко дни по-късно, след като Венелин Коцев беше отсъствал за Московското съвещание, се обади и жена му - Йонка Коцева. Изкуството на Васил Иванов било абстрактно и тъкмо в този момент представянето му в чужбина можело да има лошо отражение.20 Както и да е, за да не стане гаф, наех се с възложената ми задача и мислех, че бях успял да я изведа на добър край. Но какво стана? Васил Иванов беше повикан отново и отново му беше отказан паспорт. И сега работата е във висящо състояние. За да не се изложим, ще направя още едно усилие за нейното уреждане, та да видим. Но ясно е, че задръжката и колебанията идат някъде от високото равнище. Там се бият ветровете.“

⁴⁰ Из рецензията на Тодор Мангов от изложбата му през 1965 г., в. „Народна култура“.

⁴¹ Кой е Жорж Матю? Той е един от европейските представители на така наречената "живопис в действие", идентифициран с работите си в посока на "лирическия абстракционизъм" и "информализъм", счита се за основател на „историческата абстрактна живопис“, негово наименование, като се опитва да изрази отношението си към най-важните исторически процеси с творбите си. Сред темите, характерни за

рисуноките на Васил Иванов нямат общо с характера на списанието - изследващо формата на рекламата, в публикуваното обяснение е, че поводът е представянето на важен български творец, иновативен по отношение на формата и значим очевидно именно заради това.

Васил Иванов също се е отличавал с бързината на работата си, заради което бива упрекван⁴². Защото дори почитателите му откриват, че *„в осъществяването на неговите рисунки имаше нещо „технично“. Той употребяваше моливи и графити малко като геометрични помагала... Но се оказва, че никой от тези, които се опитваха да ги употребяват по същия начин, не успяваха. Защото тези правилни окръжности, тези разгънати извити равнини, заети сякаш от геометрията на Лобачевски и Риман, бяха в съзнанието му, виждаше ги и затова можеше да ги възпроизведе. При него нищо не завършваше случайно, благодарение на този „техницизъм“ той контролираше абсолютно рисунките си. И освен това в тази правилна поетична стереометрия имаше неправилности, които бяха волеви и нарочни, целеви и постигнати, което можеше само той.“*- пише Свинтила, който го е наблюдавал в процес на работа.

През 1966 г. Васил Иванов е поканен да представи космическите си рисунки в Полша. Проф. Януш Бугатски, който е една от водещите фигури в модерното полско изобразително изкуство, а неговата личност, утопии, видения, усилия и философия силно влияят върху тенденциите в полската култура от това време, като я насочват извън официалната политическа доктрина пише следното:

„Творчеството на Васил Иванов е необикновено явление. То се откроява на фона на съвременното българско изкуство със смелото си въображение, а самобитността на формите и изрази осигуряват на автора специално място сред постоянно променящите се прояви на съвременното изобразително изкуство... Графиките на Иванов, рисуване на черна хартия с бяла креда, притежават такава изключителна прецизност и чувствителност на изпълнение, че просто трудно е да се повярва в обикновеното действие на кредата. Може да

художника, са борбата на династиите, народните движения, архитектурното строителство. Теоретик на модерната култура, автор на изследвания върху ташизма и други модерни насоки. Отличавал се е с бърз начин на работа - например през 1956 г., на сцената на театър "Сара Бернар", Париж, само за 20 минути рисува картина с размери 12 x 4 м, а през 1957 г. на изложбата си в Токио, която включва 21 творби, изпълнява 15-метрова фреска за три дни...

⁴² Упрекът, че рисувал бързо днес можем да разчетем напълно различно: художникът сублимира енергията и я отдава в процес. На една от смедсмъртните му изложби разговарях с техническо лице от филма на Глива. Всъщност за там Васил Иванов бил изрисувал един километър хартия.

се каже по-скоро, че чистото въображение, служейки си със светлинни лъчи, е оставило своите следи върху черния екран на нищото. Необикновената музикалност на рисунките, техният ритъм и организация не са случайни. Дълги години Иванов е свирил на цигулка, а необикновената чувствителност на окото е придобил като живописец на импресионистични пейзажи, какъвто е останал и до днес. Не обича града...”

Проф. Ксавери Пивоцки също рецензира изложбата на Васил Иванов: *„Преследващата съвременния творец и критик мания ме кара да запитам: модерно ли е изкуството на Иванов?... Този самобитен художник се откроява отчетливо на фона на средите, в които до последните години владееше култа към повърхностния реализъм, под силното влияние на помпозността на XIX век. Неговите творби ми напомнят - не с формите, а с душевното си състояние - Блейк и по-късните романтици.“*

Вестници съобщават, че *„част от показаните творби ще останат у нас, където са резервирани от музеите в Лодз и Варшава...”*

Космическите рисунки на Иванов започват да се появяват и в печата ни. С тях е илюстрирана книгата на Стефан Цанев „Перигеи, или най-голямото приближаване до земята“, 1967 г. А през 1968 г. Вера Мутафчиева поставя рисунки на художника в книгата си „Случаят Джем“. Графика на художника служи и за корица на научно-фантастичния си роман „Хелиополис“ на Хаим Оливер същата година... Художникът и фотограф Александър Сертев пък оформя офиса на транспортната фирма „Compagnie Internationale des Wagons-Lits“ в София, като облицова цяла стена с изображение на Васил Иванов, обърнато в негатив.

През 1968 г. Васил Иванов отново прави изложба в Лондон, без да е там, нито това да е напълно официално. *„Може да е случайност, провидение или заслуга - нека други да отсъдят това. Но фактът си остава факт: Васил Иванов е единственият български художник, чието име се връща с необичайна редовност в колоните на английския печат“* - ще коментира емоционално Петър Увалиев в отделна беседа за ББС.

В началото на 1971 г. Васил Иванов заминава по покана на големия пианист Юрий Буков във Франция⁴³. Буков приема Иванов като член на

⁴³ "Заминаването на Василий - си спомня Юрий Буков - стана много трудно, макар че имаше лична покана от мен. Използвах всичките си възможни познества и контакти, в интерес на истината трябва да кажа,

семейството си - и художникът получава шанс да работи там в продължение на четири години. *„Заминаването на Василий - си спомня Юри Буков - стана много трудно, макар че имаше лична покана от мен. Използвах всичките си възможни познанства и контакти, в интерес на истината трябва да кажа, че благодарение на Венелин Коцев изведохме Василий от България.“*

Така Васил Иванов сменя атмосферата, предприема ново начало в художническата си биография и открива няколко изложби във Франция и Швейцария, рисува, създава си среда⁴⁴.

Ето какво пише за изложбата на Васил Иванов в галерия „Хексаграм“, Париж, Макс Пол Фуше⁴⁵: *„Неговото уникално изкуство е само средство, защото е в услуга на поезията, мисълта, визията, която надхвърля обикновеното постигане на естетическото, като разкрива една уникална, несводима до нищо друго, дълбочина.*

Наблюдавали сме Васил Иванов пред черния си лист, хванал парче бяла креда. Боравенето с нея бе с удивителната бързина на светкавица. Тъй както внезапната светлина озарява нощта на ивици от следи, което ни позволява да открием за миг дори най-обширния пейзаж, ръката на Васил Иванов разкриваше върху черния фон знаци и форми, техните очертания и техните преплитания...

Образите на Васил Иванов възникват от света, който художникът носи в себе си. Те са форми на една дълго носена и медитирана вселена. Творецът придава на образа на своите видения някакво свойство - обективно и необективно, реално и нереално, така че между тях винаги да лежи един път, проход, който да увеличи и нас.

Очевидно е, че сме свидетели на едно тайнство, най-висшето, без съмнение: желанието за другия, желанието за обединение с другите,

че благодарение на Венелин Коцев изведохме Василий от България." Ще дойде и това време. В.

„Свободна книга“. Специален брой, посветен на Васил Иванов (София: Национален център за музеи, галерии и изобразителни изкуства). Год. V, бр. 7-8, 1994.

⁴⁴ При среща с Давид Перец, Борис Делчев добива представа за живота на Васил Иванов във Франция и отбелязва в дневника си: „Понеделник, 18.VI.1973. За артистичните успехи на Юри Буков и Васил Иванов (в Париж Васил бил приютен от Буков). Един човек на изкуството в чужбина върши повече работа в полза на България от цяла тълпа дипломати. Защо това не се разбира? За безсмислените прегради.“

⁴⁵ Един от най-популярните и високо ценени радио и телевизионни журналисти в областта на културата. Създател на популярни програми на френската телевизия за изкуство. Поет, писател, изкуствовед. Като млад е бил близък с Камю и Еманюел Муние, по късно се свързва с творци-фигури като Антонен Арто, Жан Вал, Арагон, Пол Еманюел, Пол Елюар, става част от интелектуалната съпротива за демократизиране на социалната среда в медиите, срещу смъртното наказание, изтезанията и цензурата.

надеждата да станем едно, премахването на разстоянията и противоположностите в любовта. С други думи, на търсенето на единство, физическо и метафизично, неизчерпаемо, неизтощимо...”

Налага му се напрегнато да рисува, за да покаже максимално себе си, достигнал до възможността да го направи. *„Няма време за бавене. Цял живот съм работил за това, което ми се дава сега като възможност. Сега или никога, аз съм като войник на бойното поле и никаква стъпка назад. По-добре застрелян в гърдите, отколкото в гърба, благодаря, от мижитурско съществуване достатъчно съм се наситил. Считай, че вървиш редом с мене, нищо не си загубила, твойт артистичен дух, който глупците не можаха да разберат, и твоята душа са наситили със своята същност моето изкуство... За нас животът и идеалите ни не са на едnodневки... Ръкоплясканията и овациите на забавляващата се публика рано или късно заглъхват за всички сценични знаменитости и тежко им, ако те са били всичко за тях.“* – е писал до съпругата си.

Париж му донася удовлетворение, нови възможности и болки⁴⁶. *„Какво да кажа за успеха, който Василий имаше като художник в Париж? От една страна, той имаше много голям успех сред един кръг от познавачи, хора от артистично-интелектуалния свят. А от друга - едно неразбиране и равнодушие от страна на публика и преса... предполагам, че всичко това Василий е преживявал вътрешно тежко, но той не говореше и с нищо не показва, че е така... Но здравето на Василий започна да се влошава... започна да се оплаква от много силно главоболие. Не съм сигурен, но предполагам, че това се случи след едно негово упражнение, когато стоя на главата си повече от 30 минути...”* - пише Буков (1994). Има и други версии за срина у Иванов. Иза Гаршон-Перец вижда това като резултат от преминалата неуспешно, дори сякаш саботирана изложба на Иванов в галерията на Басан...

⁴⁶ За годините прекарани във Франция и Швейцария можем да отсъдим по негово писмо до съпругата му: *„Мечтите са едно, а действителността друго. Това винаги съм си го знаел и затова си стоях, където съм се родил. Всъщност на пръв поглед съм добре: прекрасна квартира, хубаво ядене, кола, разходки край Женевското езеро... рисувам си и се затрупах с много хубави рисунки (никому ненужни)... Днес реших да поскитам из женевските улици и да гледам витрини и магазини... Иска ти се да купиш всичко, ала с какво? Направо се чувстваш нищожен и унижен. Най-много може да се реша да купя поне илюстрирани картички, да пиша на приятелите... Мисля си постоянно за тебе и за хубавите дни, в които сме били заедно, макар и не богати и облечени като тукашните хора, но пълни с мечти, любов и обич. Сега защо да гоним вятъра. Животът сам по себе си е по-хубав от всичко. Ти знаеш как съм мислил винаги и кое съм поставял на първо място... Провидението поставя човека при какви ли не обстоятелства, за да открие и прецени истинските стойности на живота, който му е даден като най-върховно благо. Останалото са илюзии...”*

Завръща се в България в тежко психическо състояние. "Той изричал малко членоразделни думи, не разбирал посоките и стоял с гръб към прозореца и светлината. Последните съзнателни думи, които казал, били „аз“ и "врата" - няма съмнение, че Владимир Свинтила „намира“ връзка със символичност в тези думи и не случайно ни ги споделя. Художникът Иван Филчев пък е видял нещата така: от Франция Васил Иванов се прибира като руина, мумия, разопакована мумия - потресаващ спомен. Скулпторът Величко Минеков е помолен от Елка Иванова да заведат Васил с колата на скулптора в болницата на четвърти километър. Иванов бил в красив костюм, „замина като на сватба“. Казал пред тях само думата „тъмно“. Бил престанал да яде. При това в напълно спокойно, разсъдъчно състояние. Очевидно е, че върви към съзнателно прекъсване на живота си. Елка Иванова всеки ден е при него, но в последния му ден лекарите я посрещат с думите „той толкова много ви чакаше“ - в първия момент тя дори помислила, че е починал. Васил я поглежда и нежно я моли да седне на леглото му. *„Ти си толкова уморена, почини си“*. И се отмества, за да ѝ направи място... След мигове обаче бил започва да диша все по-тежко... И придиханието му престава, не се чува, изчезва... Какво да ѝ остави, какво изобщо остава след него? Да вярва и помни *„щастливите часове на нашите незабравими нощи под тържествените оргии на смълчаните дървета, над които се откриват безкрайните пътища към звездите в бездънното кристално чисто небе на лятната нощ... Струва ми се, че това са били мигове, подарени от рая, за да обогатим нашето човешко несъвършенство с повече красота, за да изпълним обезверените си сърца с повече вяра и благодарност.“*⁴⁷

Мащабността на творческото дело на Васил Иванов не е само в това, че превръща рисуването в акт на постоянна, десетилетна проява на независимост и свобода на мисълта... Защото какво по-голямо признание от това, Вселената да те дари със сетиво за самата себе си, което редица чужди и наши хора на изкуството, духа, културата засвидетелстват... Александър Карапанчев, писател, интервюира изкуствоведа Кирил Кръстев в малкото списание „Една седмица в София“: *„Ще подчертая, че това изкуство - единствената българска школа „Кос-арт бюлгар“, е създадено далеч преди космонавтските полети. То обхваща праисторическите ни космогонични образи и знаци, илюстрациите на*

⁴⁷ Цитатът е от негово писмо, 16 юли 1950 г. А тя му остава вярна и като най-ценния носител на неговата памет. Благодарение на нея се възкресяваше спомена и конкретиката относно личността, идеите и изкуството на Васил Иванов. Това творческите среди, ръководството на Съюза на българските художници заслужено оцениха това и когато Елка Иванова почина през 2015 г., тази строго професионална организация издаде в нейна памет некролог - нещо, което не е правено за близък на художник...

Николай Павлович към космическите атласи на д-р Петър Берон, серията картини „Човекът и космосът“ от Жорж Папазов, великолепните графики на Васил Иванов, рисунките на Илия Бешков към „Астрономия за народа“ от Георги Томалевски, звездната и галактична живопис на Илия Пейков, живеещ в Рим, и работите на финия абстрактен космогонист Христо Симеонов. Нашето космично изкуство не е илюстративно или утопично, то е творчески проникновено. Като школа бе провъзгласено от мен още през 1967 година в Париж, пред група изкуствоведи в дома на кинодееца Никола Велев⁴⁸ - казва там Кръстев. Разбира се знаци има във всички култури, но и съвременни автори, да ги определим като космогонисти. И все пак подобно обобщение е също ценно. Защото веднага можем да добием представа какво значително място има Васил Иванов сред тези имена, колко напред стои с мисленето си, каква мащабна следа оставя след себе си.

Васил Иванов е не само измежду най-значимите български творци, но е световно явление. Неговото чувство за абсолютна индивидуална свобода се съчетава с увереността му, че природата и света са нещо различно от видимото, но до което можем да достигнем. Той е бил Там, както бил казал Леонов...

Творчеството на Васил Иванов, започнало от творби, в които натурата доминира, сякаш логично достигнало до космологичните структури, до форми с особено силна асоциация за единност между материята и духа, ни отнася до същностни философски бази. Във встъпителната си лекция от 1770 г. Канг обяснява пространството като идеално, конструкция на възприятието: „Пространството не е нещо обективно и реално, нито е субстанция, нито връзка; но е субективно и идеално; то произтича от природата на ума в съответствие със стабилен закон като схема, така да се каже, за координиране на всичко, усетено отвън.“ Общо казано, това се случва при Иванов, той намира именно тази правдоподобност на представата какво вижда духа ни, идентичността на космичното в нас. Винаги ми се е струвало, че тъй наричаните му „космически“ графики носят това си определение като компромис заради времето, но това е и извън друга възможност да се определят по-друг

⁴⁸Архив Александър Карапанчев. Предоставено ни бе от автора. Александър Карапанчев (1951 – 2021) е писател и журналист, едно от водещите лица в българската фантастика и движение. Заедно с колегията на издателство „Аргус“ е отличен с награда „Гравитон“, а със списание „ФЕП“ е награден от международното жури на конгреса Еврокон, Пловдив, 2004 г. .

начин. Ако наречем изкуството „продукция“, то тук земното се развива и намира своя зряла форма, също принадлежаща на съзнанието, но неопределима лесно с думи, но съществуваща в самите нас и ние я знаем, чувстваме я. Такъв е и геният на художника, осезаем и мощен, имаме ли нужда да го търсим извън емоцията и мъдростта, с която ни влияят неговите творби?